

ПАСКА Тарас – доктор філософії, асистент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4579-388X>

ПАСКА Богдан – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5452-5254>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.5>

Бібліографічний опис статті: Паска, Т., Паска, Б. (2024). Становлення і розвиток шкільної освіти на Гуцульщині у XVIII–XX ст.: труднощі і досягнення. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 18(50), 38–44, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.5>

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ГУЦУЛЬЩИНІ У XVIII–XX СТ.: ТРУДНОЩІ І ДОСЯГНЕННЯ

Анотація. У статті висвітлено процеси становлення і розвитку шкільної освіти в Гуцульському етнографічному регіоні Українських Карпат упродовж XVIII–XX ст., тобто від часів Речі Посполитої та Австро-Угорщини до проголошення незалежності України в 1991 році. Підкреслюється, що шкільна освіта на Гуцульщині у досліджуваний період, як і у всій Західній Україні, перебувала під особливим контролем колонізаторської влади. Це пояснювалось важливим значенням шкільництва у збереженні мовної ідентичності та національному самоутвердженні українців цього краю, боротьбі за національну і політичну свободу. Схарактеризовано періодизацію розвитку шкільної справи на Гуцульщині з точки зору сучасних наукових досліджень історії освітянського руху Західної України. Розкрито внесок науковців закладів вищої освіти та науково-дослідних установ Карпатського регіону у розвиток педагогічного гуцульщинознавства.

У статті розглядаються в історичній ретроспективі особливості розвитку освіти, становлення мережі загальноосвітніх і професійних шкіл, гімназій на території усіх трьох частин Гуцульщини – Галицької, Буковинської і Закарпатської. Висвітлюється поява перших парафіяльних та державних шкіл на Гуцульщині наприкінці XVIII ст., відкриття перших фахових шкіл наприкінці XIX ст. Звертається увага на важливість започаткування системи національної освіти у період Західноукраїнської Народної Республіки, труднощі у здобутті освіти для гуцульських дітей у міжвоєнний період та часи Другої світової війни, становище освіти на Гуцульщині у період радянського режиму.

Підкреслюється, що останні два століття характеризувались боротьбою за розвиток національної освіти на Гуцульщині, зародженням гуцульщинознавства як напряму наукових досліджень, появою яскравої когорти педагогів-подвижників, які у важких умовах відстоювали права гуцулів на рідну школу. Зроблено висновки про те, що активна громадянська позиція освітян Гуцульщини напередодні проголошення незалежності України помітно сприяла формуванню у мешканців краю усвідомлення необхідності боротьби за незалежну соборну державу.

Ключові слова: національна освіта, Гуцульщина, гуцульщинознавство, освітянський рух, шкільництво, освітній процес, регіональний етнографічний компонент, заклади освіти.

PASKA Taras – Doctor of Philosophy (PhD in Pedagogy), Assistant at the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4579-388X>

PASKA Bohdan – Candidate of Historical Sciences (PhD in History), Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5452-5254>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.5>

To cite this article: Paska, T., Paska, B. (2024). Stanovlennia i rozvytok shkilnoi osvity na Hutsulshchyni u XVIII–XX st.: trudnoshchi i dosiahnennia [Formation and development of school education in the Hutsul region in the 18th–20th centuries: difficulties and achievements]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 18(50), 38–44, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.18/50.5>

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCHOOL EDUCATION IN THE HUTSUL REGION IN THE 18TH–20TH CENTURIES: DIFFICULTIES AND ACHIEVEMENTS

Summary. *The article highlights the processes of formation and development of school education in the Hutsul ethnographic region of the Ukrainian Carpathians during the 18th – 20th centuries, that is, from the time of Polish and Austrian occupation to the declaration of Ukraine’s independence in 1991. It is emphasized that school education in the Hutsul region during the studied period, as well as in the whole of Western Ukraine, was under special control of the colonizing authorities. This was explained by the importance of schooling in preserving the linguistic identity and national self-affirmation of Ukrainians in this region, the struggle for national and political freedom. The periodization of the development of schooling in the Hutsul region is characterized in terms of modern scientific research on the history of the educational movement in Western Ukraine. The contribution of scientists of higher education institutions and research institutions of the Carpathian region to the development of pedagogical Hutsul studies is revealed.*

The article examines in historical retrospect the peculiarities of the development of education, the formation of a network of secondary and vocational schools, gymnasiums in all three parts of the Hutsul region – Galicia, Bukovyna, and Transcarpathia. The appearance of the first parish and state schools in the Hutsul region at the end of the 18th century, the opening of the first professional schools at the end of the 19th century is highlighted. Attention is drawn to the importance of establishing a system of national education during the Western Ukrainian People’s Republic, the difficulties in obtaining education for Hutsul children in the interwar period and during World War II, and the situation of education in the Hutsul region during the Soviet regime.

It is emphasized that the last two centuries were characterized by the struggle for the development of national education in the Hutsul region, the emergence of Hutsul studies as a field of research, and the emergence of a bright cohort of teachers who defended the rights of Hutsuls to their native school in difficult conditions. It is concluded that the active civic position of Hutsul teachers on the eve of Ukraine’s independence significantly contributed to the formation of the awareness of the need to fight for an independent united state among the inhabitants of the region.

Key words: national education, Hutsul region, Hutsul studies, educational movement, schooling, educational process, regional ethnographic component, educational institutions.

Постановка проблеми. Наприкінці XX – на початку XXI століття науковці, краєзнавці, освітяни Карпатського регіону та західної діаспори почали активно досліджувати мало-відомі проблеми педагогічного гуцульщинознавства. Вони зосередили зусилля на вивченні історії освітянського руху та шкільництва Гуцульщини, характеристиці шкільної політики у різні періоди іноземної окупації краю, діяльності відомих педагогів-подвижників, які у важких умовах відстоювали право гуцулів на рідну школу.

Важливо підкреслити, що розвиток шкільництва на Гуцульщині у XVIII–XX століттях розглядається сучасними дослідниками не як ізольований процес, а як органічна складова боротьби за національну і політичну свободу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть історію освітянського руху, педагогічної думки, становлення і розвитку шкільної справи на Гуцульщині активно досліджували науковці закладів вищої освіти Карпатського регіону – Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Ужгородського національного університету, Мукачівського державного університету, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Активізації педагогічного гуцульщинознавства сприяла діяльність філії «Гуцульщина» Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, науково-дослідної лабораторії

«Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» Національної академії педагогічних наук України, Гуцульського дослідного інституту в Чикаго (США), Всеукраїнського товариства «Гуцульщина», Українського світового об'єднання гуцулів, Об'єднання гуцулів західної діаспори (США) (Paska, 2024).

Історію педагогічної думки, освітянського руху та народного шкільництва на Гуцульщині ґрунтовно висвітлювали дослідники Б. Ступарик, П. Арсенич, Г. Білавич, І. Будзак, Р. Скульський, П. Сіреджук, В. Клапчук, В. Курищук, І. Пелипейко, П. Лосюк, М. Семкіяш, М. Ткач, Н. Черкач, Д. Никифоряк, П. Шкрібляк, Н. Крет, А. Григорук, М. Лаврук, І. Зеленчук, М. Іванюк, Г. Іванюк, Н. Калініченко, О. Каськів та ін.

Серед дослідників західної діаспори значну увагу вивченню історії шкільної освіти приділили Р. Боєчко, О. Гаврилюк, С. Генік-Березовський, М. Домашевський, М. Лоза, М. Небелюк, І. Сеньків, Б. Трофим-Тарновецький, І. Чмола та ін.

Мета статті – висвітлити основні етапи становлення і розвитку шкільної освіти у всіх трьох частинах Гуцульщини – Галицькій, Буковинській і Закарпатській; довести важливість розвитку рідної школи та педагогічної думки у досліджуваній період для збереження мовної ідентичності та національного самоутвердження українців Гуцульського краю.

Виклад основного матеріалу. Шкільна освіта на Гуцульщині у XVIII–XX ст., як і у всій Західній Україні, перебувала під особливим контролем колонізаторської влади. Це пояснювалось важливим значенням шкільництва у збереженні мовної ідентичності та національному самоутвердженні українців цього краю. Останні два століття характеризувалися боротьбою за розвиток національної освіти на Гуцульщині, зародженням гуцульщинознавства як напряму наукових етнографічних досліджень, появою яскравої когорти педагогів-подвижників, які у важких умовах відстоювали права гуцулів на рідну школу. Розглянемо особливості розвитку освіти в історичній ретроспективі на території Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини.

У дослідженнях Б. Ступарика виділено такі періоди розвитку шкільництва в Галичині, у тому числі на Гуцульщині:

1. 1772–1848 рр. – період боротьби за українську мову викладання, активна діяльність греко-католицького духовенства по створенню парафіяльних шкіл;

2. 1848–1900 рр. – період зростання національної свідомості, ролі світської інтелігенції, активізації культурно-освітнього і політичного життя широких мас населення, створення товариства «Просвіта», «Руського Педагогічного Товариства», Наукового Товариства ім. Шевченка, видання педагогічної преси, відкриття читалень, випуску українських шкільних підручників. Система шкільництва доповнилась як державними, так і приватними фаховими школами.

3. 1900–1919 рр. – період енергійної боротьби за українське шкільництво, створення альтернативної до державної системи приватного українського шкільництва, розробки концептуальних основ національної школи і виховання.

4. 1919–1939 рр. – протистояння полонізаційній політиці польського уряду, завершення розробки теоретичних засад національного виховання, утвердження системи приватного українського шкільництва;

5. 1939–1945 рр. – функціонування шкільництва у період Другої світової війни;

6. 1945–1991 рр. – радянізація освітньої системи, пропаганда комуністичної ідеології, русифікація школи; розробка наукових основ національного виховання української молоді в діаспорі;

7. 1991 – початок XXI ст. – становлення української національної школи (Stuparyk, 1994; 1998).

Слід наголосити, що Б. Ступарик розглядав розвиток шкільництва не як ізольований процес, а як органічну складову боротьби за національну і політичну свободу.

Перші українські («руські») школи на території Галицької Гуцульщини за часів Речі Посполитої, за даними П. Сіреджука, з'явилися в 1745 р. у містечках Яблунові та Кутах при місцевих церквах. Найдавнішою документально підтвердженою сільською парафіяльною школою на Гуцульщині був заклад у селі Старий Косів, відкритий у 1792 р. У період Австро-Угорщини (1772–1918) починають відкриватися перші державні школи для гуцульських дітей. Наприкінці XVIII – початку XIX ст. відкрито початкові державні школи у містечках Кути, Яблунів, Надвірна, Пістинь, Делятин, Косів, а також у сільській місцевості – Кобаки, Жаб'є, Красноїлля, Білоберізка, Яворів, Дора, Старі Кути (Siredzhuk, 2001, р. 215–217). Розширювалась і мережа парафіяльних шкіл при греко-католицьких парохіях. Навчальні програми обох типів

шкіл були приблизно однаковими, школярів навчали читати, писати і рахувати. Однак якість навчання була дуже низькою. Збереглися історичні відомості про гуцульського патріота-мецената із Косова В. Кубчинського, на кошти якого у 1830 р. у цьому містечку було зведено тривіальну (трикласну) школу – одну з найбільш забезпечених шкіл Галичини (Siredzhuk, 2001, р. 219).

У 1873 р. було скасовано парафіяльні та тривіальні школи, а замість них утворювалися одно-, дво-, три- і багатокласні школи. Так, з 1874–1875 н. р. парафіяльні школи сіл Яблуниця, Зелена, Пнів були перетворені у світські однокласні школи, а в Уторопах – у двокласну школу (Siredzhuk, 2001, р. 221). Однак, австрійські шкільні реформи 1860–1870 рр. передали шкільництво в руки польської шляхти, що сприяло колонізації гуцульського населення. Освіченість населення Гуцульщини в другій половині XIX ст. була вкрай низькою. За даними В. Клапчука, у 1887 р. неграмотними у Коломийському повіті було 90,7% населення, у Косівському – 95,4%, у Надвірнянському – 96,3%. Ці показники були одними з найгірших не лише в Галичині, але й по Австро-Угорщині (Кларчук, 2009, р. 108).

Серед факторів, що стримували поширення шкільної освіти серед дітей гуцулів слід виокремити: перешкоди з боку польської адміністрації, якій була вигідна малоосвіченість гуцульського населення; нерегулярне відвідування учнями шкіл; низький відсоток охоплення початковою освітою дівчат; відсутність пристосованих шкільних приміщень; дефіцит учительських кадрів. Зокрема, у 1893 р. у Косівському повіті не мали шкіл 12 громад, на одного вчителя припадало 83 учні. У Коломийському повіті відповідно 28 і 86 (Stuparyk, 1994, р. 78). Учителство переважно мало низьку педагогічну кваліфікацію. Так, за даними статистики, у 1897–1898 н. р. серед 24 педагогів Косівського повіту лише 7 мали спеціальну педагогічну освіту, 6 закінчили педкурси, а 11 були без педагогічної підготовки (Siredzhuk, 2001, р. 223).

На початку XX ст. відбулися певні прогресивні зміни щодо охоплення дітей навчанням і відкриття нових шкіл. Якщо на 1900 р. на території Галицької Гуцульщини функціонувало 52 державні початкові школи, то у 1912 р. їх було вже 105, зокрема однокласних – 69, двокласних – 22, трикласних – 2, чотирикласних – 6, п'ятикласних – 2, семикласних – 4 (Budzak, 2009, р. 187).

Наприкінці XIX ст. на теренах Гуцульщини відкриваються перші фахові школи, що було зумовлено потребою у кваліфікованих освічених фахівцях різних галузей господарства. У 1876 р. в Коломиї відкрито гончарну школу, а в 1882 р. у Косові – ткацьку школу. Згодом «Гуцульською спілкою» була створена в Коломиї «Наукова робітня виробів деревляних», яка готувала столярів, різьбярів і токарів по дереву (1893 р.). У Заріччі та Яремчі було відкрито теслярські школи, в яких гуцульська молодь вчилася будівельної справи.

За твердженням науковця Б. Ступарика, на початку XX ст. у шкільництві Гуцульщини перевага віддавалася забезпеченню освітою дітей польської національності. Зокрема, україномовні школи були переважно одно- або двокласними, а польськомовні – чотири-шестикласними. Так, у Косівському повіті мешкало всього 5% поляків, однак у Кутах були дві шестикласні школи, в Косові – дві п'ятикласні (чоловіча та жіноча), в Пістині – чотирикласна школа – всі з польською мовою викладання. У селах цього повіту українські школи були лише одно- або двокласні (Stuparyk, 1994, р. 92).

Важливу роль у розвитку шкільництва на території Гуцульщини відіграло Руське Педагогічне Товариство (з 1912 р. – Українського Педагогічного Товариства). Зокрема, завдяки його зусиллям у 1910 р. відкрито перші приватні українські школи в Коломиї та Пістині («Рідна школа»).

У період ЗУНР (1918–1919 рр.) на Гуцульщині була вперше започаткована система національної освіти, українську мову запроваджено у всіх школах. Почалося видання підручників рідною мовою. Так, у Косові з ініціативи Б. Заклинського, М. Угрина-Безгрішного, І. Устияновича було засноване видавництво «Довбуш», яке видавало підручники для школи, та засновано безкоштовні семінарські курси для вчителів з піврічним терміном навчання.

У міжвоєнний період, коли Гуцульщина знаходилася під польською окупацією (1919–1939), було введено обов'язкову початкову освіту, що спричинило збільшення кількості початкових шкіл. У 1924 р. польський закон про мову навчання («закон Грабського») запроваджував навчання дітей в усіх школах польською мовою вже з 3 класу та сприяв перетворенню шкіл на утраквістичні (двомовні). Наприкінці 1920-х рр. із 86 шкіл Галицької Гуцульщини лише у чотирьох діти

навчалися українською мовою, 64 школи були утраквістичними, а у 18 школах викладання повністю велося польською мовою (Klarchuk, 2009, p. 114). У таких умовах товариство «Рідна школа» ініціювало відкриття приватних українських шкіл, де діти навчалися за гуртковою системою методом «збірних лекцій».

Важливу роль в освітньому житті Гуцульщини відіграла преса – педагогічні та дитячі часописи «Учительське слово», «Народна просвіта», «Світло», «Шлях виховання і навчання», «Рідна школа», «Каменярі», «Дзвіночок» та ін. У 1921 р. у Відні було видано «Гуцульську читанку» за редакцією К. Трильовського. Впродовж другої половини XIX – першої половини XX ст. на Гуцульщині самовіддано працювали українські вчителі-подвижники, що водночас були громадсько-культурними діячами і дослідниками краю. Серед них – Лука Гарматій, Михайло Вахнюк, Микола Колцуняк, Богдан Заклинський, Марійка Підгірянка, Іван Устиянович, Антін Онищук, Іван Савків, Володимир Бундзяк, Стефанія Білицова, Степан Король, Михайло Ломацький, Олексій Іванчук та ін. «У складних умовах чужоземного гніту вони свято оберігали і розвивали свою культуру та шкільництво» (Skulskyi et al., 2001, p. 227). Багато гуцульських вчителів у роки Першої світової війни стали січовими стрільцями, частина їх після війни емігрувала за кордон. Але найбільше постраждало учительство Гуцульщини від польських переслідувань у 1920–1930-х рр. та більшовицьких репресій у радянський період.

Становлення шкільної освіти на Вижниччині розпочалася з 1856 р., коли була відкрита перша народна школа в Руському Банилові. На території Буковинської Гуцульщини велика заслуга у розбудові мережі народних шкіл належала Ю. Федьковичу, який працював у 1869–1872 рр. шкільним інспектором у Вижницькому повіті і його послідовникам Т. Айвеліні та І. Мартиновичу. У 1895 р. повітова вчительська конференція ухвалила рішення про викладання в народних школах лише українською мовою. За даними дослідників М. Іванюка, Н. Черкач на початку XX ст. у Вижницькому повіті працювала 41 школа, у тому числі 18 однокласних, 11 двокласних (Ivaniuk & Cherkach, 2001, p. 236). У 1908 р. у Вижниці відкрито українську гімназію, в якій продовжували навчання випускники народних шкіл не лише Буковини, але й Галичини. Цей навчальний заклад був єдиною українською

середньою школою на території гірської частини Гуцульщини за весь час її перебування у складі чужоземних держав. Значний художньо-мистецький вплив на молодь Гуцульщини мало відкриття 1905 р. у Вижниці школи різьбярства, токарства і металевої орнаментики

Міжвоєнний період у цьому краї характеризувався політикою насильницької румунізації шкільної освіти. У 1929 р. 40 тисяч батьків з Буковини підписали звернення до Міністерства освіти Румунії з проханням відкрити школи з українською мовою навчання. У деяких гуцульських селах, зокрема Берегометі, Замості жителі почали насильно займати школи і призначати українських учителів (Ivaniuk & Cherkach, 2001, p. 238). В умовах іноземної окупації чимало прогресивних педагогів Буковинської Гуцульщини поєднували вчительську діяльність із громадською, літературною. Серед них – Данило Харов'юк, Антін Клим, Микола Павлусевич, Микола Іосипенко, Іван Дощівник, Лев Добрянський, Осип Костинюк, Денис Лук'янович, Святослав Лакуста.

У XIX ст. на Закарпатській Гуцульщині українське шкільництво також перебувало у занедбаному стані, корінне населення переважно було неписьменним. Перша державна початкова школа з викладанням української («русинської») мови була відкрита в Рахові лише у 1895 р., а згодом у селі Ясіня та інших населених пунктах (Ivaniuk & Tkach, 2001, p. 243).

У міжвоєнний період Рахівщина перебувала у складі Чехословацької держави, уряд якої розширив права «русинів» у мовних та шкільних питаннях. У цей період на її території чільне місце в організації освіти серед гуцулів посіло товариство «Просвіта», засноване в Ужгороді в 1920 р. У Рахові відкрилася державна чотирикласна, згодом – восьми-класна початкова народна школа з українською мовою навчання, у якій в 1938 р. навчалося 895 дітей і працювало 16 вчителів. Крім неї у місті було відкрито горожанську (неповну середню) школу, де в 1938 р. працювало 9 учителів, які навчали 160 учнів. Функціонували також початкові і неповні середні школи з чеською і німецькою мовами навчання (Ivaniuk & Tkach, 2001, p. 244).

У період автономної Карпатської України (1938–1939) започатковано елементи національної школи, основним завданням якої було визначено виховання національно свідомої молоді на засадах християнської моралі. Період угорської окупації (1939–1944) відзначився

репресіями і розправами над українськими вчителями-патріотами, закриттям українських шкіл і насильницькою мадяризацією. У складних умовах політичної нестабільності сформувалася яскрава плеяда гуцульських педагогів – організаторів шкільництва на Рахівщині, які поєднували освітянську діяльність з літературною творчістю. Серед них – Іван Рознійчук (псевдонім Марко Бараболя), Миколая Божук, Михайло Штефура, Марія Кабалюк-Тисянська, Василь Романчук та ін.

Дослідники М. Панчук, С. Сворак підкреслюють, що «на час «возз'єднання» українських земель в єдиній УРСР українська школа в західноукраїнському регіоні була майже повністю знищена. Соціально-економічне, політичне, культурне й духовне життя українців на їхніх споконвічних землях підтримувалося героїчними зусиллями національно свідомої еліти, яка в боротьбі за збереження національної ідентичності зуміла zorganizувати у політичних, економічних, культурних, релігійних та інших об'єднаннях значні верстви народу» (Panchuk & Svorak, 1997, p. 335).

Становище освіти на Гуцульщині у період радянського режиму (1944–1991) у дослідженнях сучасних науковців отримало неоднозначну оцінку. До позитивних сторін тогочасного шкільництва можна віднести: запровадження загальної обов'язкової освіти (семирічної, восьмирічної та середньої); переведення шкіл на українську мову навчання; широке розгортання шкільного будівництва; розвиток системи дошкільного та позашкільного виховання. Разом з тим слід вказати і на негативні риси радянської школи: виховання дітей і молоді в комуністичному дусі, примусове втягування їх до піонерської організації та комсомолу; антирелігійна пропаганда і відмова від християнських цінностей; переслідування гуцульських традицій, народних обрядів і звичаїв; виховання любові до рідного Гуцульського краю підмінялося так званим радянським патріотизмом; систематична русифікація шкільної освіти; заперечення моральних сімейних цінностей гуцульської родини; відсутність регіонального етнографічного компоненту у навчальних планах, програмах, підручниках; перетворення вчителів на ідеологічне знаряддя тоталітарного комуністичного режиму; велика плінність педагогічних кадрів у віддалених гірських школах; недостатній рівень педагогічної кваліфікації освітян. Так, у Путильському

районі у 1960–1961 н. р. зі 181 вчителя вищу освіту мали лише 40 педагогів, незакінчену вищу – 48, середню спеціальну – 78, загальну середню – 15 вчителів (Ivaniuk & Cherkach, 2001, p. 242).

У Галицькій Гуцульщині в цей період багато зробили для розбудови шкільництва, вдосконалення методики навчання учнів гуцульських шкіл, виховання їх на народних традиціях організатори народної освіти і вчителі: В. Білавич (Середній Березів), П. Лосюк (Яворів), В. Скрипничук (Надвірна), В. Чепига (Кобаки), Г. Кузів (Саджавка, Парище), А. Біляк (Кути, Білоберізка), І. Ілійчук (Верховина), І. Михайлюк (Косів), М. Томащук (Яблунів), Я. Грабовецький (Уторопи), М. Максим'юк (Битків), О. Лелюк (Гвізд), Я. Оленюк (Ланчин) та ін.

На Рахівщині серед авторитетних педагогів та організаторів освіти відзначились З. Зиман, А. Зиман, М. Мироненко (Ясіня); В. Студеняк, С. Дячук (Рахів); М. Ткач (Ділове); М. Беркела, І. Беркела, Г. Данишек, Г. Ковбаснюк, В. Калинюк та ін.

У період перебудови (1985–1991) вчителі Гуцульщини були серед ініціаторів відродження українознавства та гуцульцинознавства. Вони стали активними учасниками громадсько-культурних гуцульських товариств, передавали учням і жителям краю критичне ставлення до радянського режиму та усвідомлення необхідності боротьби за незалежну соборну державу. «У тому, що гуцули найактивніше підтримали незалежність України на референдумі 1 грудня 1991 р., немала заслуга вчительства краю», – підкреслюють дослідники історії освітянського руху на Гуцульщині В. Курищук та І. Пелипейко (Kuryshchuk & Pelypeiko, 2001, p. 221).

Висновки. Таким чином, вивчення історії шкільної освіти на Гуцульщині у XVIII–XX ст. довело, що в умовах австрійського і польського колоніальних режимів школа стала засобом денационалізації гуцульського населення. У радянський період спостерігалися як певні досягнення у розвитку тогочасного шкільництва, так і негативні риси системи радянського шкільного виховання. Незважаючи на всі труднощі попередніх епох, вчителі Гуцульщини були серед ініціаторів відродження українознавства, стали активними учасниками національного руху наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, що завершився проголошенням незалежності України.

Історія шкільництва, освітянського руху та педагогічної думки на Гуцульщині, як і в цілому Західної України, має зайняти важливе місце у структурі регіонального етнографічного компонента в навчальному процесі закладів вищої освіти Карпатського регіону. Такий підхід сприятиме формуванню історичного мислення, патріотизму, національної ідентичності здобувачів вищої освіти, вихованню поваги до історичного минулого українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будзак І. Розвиток освіти на Гуцульщині. Україна, Галичина, Гуцульщина: історія, політика, культура. Коломия: Вік, 2009. С. 185–187.
2. Іванюк Г., Ткач М. Освіта Закарпатської Гуцульщини. *Історія Гуцульщини* / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 243–248.
3. Іванюк М., Черкач Н. Освіта Буковинської Гуцульщини. *Історія Гуцульщини* / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 236–242.
4. Клапчук В. Освіта на Гуцульщині у XIX – першій третині XX ст. *Сумська старовина*. 2009. № XXVI–XXVII. С. 106–119.
5. Куришук В., Пелипейко І. Освіта на Гуцульщині. *Історія Гуцульщини* / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 221–225.
6. Панчук М., Сворака С. Шкільництво в західноукраїнських землях у XX ст.: аспекти історії та геополітики. Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 334–340.
7. Паска Т. Гуцульщинознавство в системі національної освіти і виховання: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 335 с.
8. Сіреджук П. Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII – XIX ст. *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : Прут Принт, 2001. С. 215–224.
9. Скульський Р., Ступарик Б., Максим'юк М., Куришук В., Калініченко Н., Каськів О. Освіта Галицької Гуцульщини. *Історія Гуцульщини* / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 226–235.
10. Ступарик Б. Національна школа : витоки, становлення : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 336 с.
11. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1994. 144 с.

REFERENCES

1. Budzak, I. (2009). Rozvytok osvity na Hutsulshchyni [Development of education in the Hutsul region]. *Ukraina, Halychyna, Hutsulshchyna: istoriia, polityka, kultura – Ukraine, Galicia, Hutsulshchyna: history, politics, culture*. Kolomyia: Vik, pp. 185–187 [in Ukrainian].
2. Ivaniuk, H. & Tkach, M. (2001). Osvita Zakarpatskoi Hutsulshchyny [Education of the Transcarpathian Hutsul region]. *Istoriia Hutsulshchyny – History of the Hutsul region*. Lviv: Lohos, VI, pp. 243–248 [in Ukrainian].
3. Ivaniuk, M. & Cherkach, N. (2001). Osvita Bukovynskoi Hutsulshchyny [Education of the Bukovinian Hutsul region]. *Istoriia Hutsulshchyny – History of the Hutsul region*. Lviv: Lohos, VI, pp. 236–242 [in Ukrainian].
4. Klapchuk, V. (2009). Osvita na Hutsulshchyni u XIX – pershii tretyni XX st. [Education in the Hutsul region in the nineteenth and first third of the twentieth century]. *Sumska starovyna – Sumy antiquities*. No. XXVI–XXVII, pp. 106–119 [in Ukrainian].
5. Kuryshchuk, V. & Pelypeiko, I. (2001). Osvita na Hutsulshchyni [Education in the Hutsul region]. *Istoriia Hutsulshchyny – History of the Hutsul region*. Lviv: Lohos, VI, pp. 221–225 [in Ukrainian].
6. Panchuk, M. & Svorak, S. (1997). Shkilnytstvo v zakhidnoukrainskykh zemliakh u XX st.: aspekty istorii ta heopolityky [Schooling in the Western Ukrainian lands in the twentieth century: aspects of history and geopolitics]. *Ukrainsko-polski vidnosyny v Halychyni u XX st. – Ukrainian-Polish relations in Galicia in the twentieth century*. Ivano-Frankivsk: Plai, pp. 334–340 [in Ukrainian].
7. Paska, T. (2024). Hutsulshchynoznavstvo v systemi natsionalnoi osvity i vykhovannia [Hutsul studies in the system of national education and upbringing]. Ivano-Frankivsk: Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka. 335 p. [in Ukrainian].
8. Siredzhuk, P. (2001). Osvita Halytskoi Hutsulshchyny u XVIII – XIX st. [Education in the Galician Hutsul region in the eighteenth and nineteenth centuries]. *Khrestomatiia z hutsulshchynoznavstva – A textbook on Hutsul studies*. Kosiv : Pysanyi Kamin; Sniatyn : Prut Prynt, pp. 215–224 [in Ukrainian].
9. Skulskyi, R., Stuparyk, B., Maksym' iuk, M., Kuryshchuk, V., Kalinichenko, N. & Kaskiv, O. (2001). Osvita Halytskoi Hutsulshchyny [Education of the Galician Hutsul region]. *Istoriia Hutsulshchyny – History of the Hutsul region*. Lviv: Lohos, VI, pp. 226–235 [in Ukrainian].
10. Stuparyk, B. (1998). Natsionalna shkola: vytoky, stanovlennia [National school: origins, formation]. Kyiv: IZMN. 336 p. [in Ukrainian].
11. Stuparyk, B. (1994). Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939) [Schooling in Galicia (1772–1939)]. Ivano-Frankivsk: PU im. V. Stefanyka. 144 p. [in Ukrainian].